

Centrumrechtse regeringen 1934 - 1935

Centrumrechtse regeringen voerden na de links-revolutionaire opstand van 1934 een politiek van repressie en stelden nauwelijks pogingen in het werk zich met links te verzoenen. De door links ingevoerde hervormingen in de periode 1931-1933 werden deels teruggedraaid. President Alcalá Zamora bemoeide zich nadrukkelijk met de koers van de kabinetten en hield de rechts-katholieke overwinnaar van 1933 af van een sleutelpositie in de regering. Uiteindelijk koerste Spanje af op nieuwe verkiezingen in 1936 die de tegenstellingen tussen links en rechts op scherp zouden stellen.

De naweën van de opstand van 1934

De links-revolutionaire opstand tegen de wettige regering in oktober 1934, georganiseerd door de socialisten, mislukte volledig en had als gevolg dat links voor lange tijd geen enkele rol speelde op het politieke toneel. Het zou misschien hét moment zijn geweest voor de katholieke partij de CEDA (*Confederación Española de Derechas Autónomas*), de partij die door president Alcalá Zamora ten onrechte buiten de regering was gehouden, om de macht te grijpen, maar dat gebeurde niet. Het centrumrechtse kabinet van Alejandro Lerroux waarin de CEDA participeerde, bleef regeren, kondigde de staat van beleg af en beraadde zich over de vraag

Een opmerkelijke analyse van de politieke verhoudingen eind 1934, werd gegeven door de oprichter van de falangistische partij, de fascist Ramiro Ramon Ledesma. Hij stelde in 1935 dat rechts (CEDA) schijnbaar fascistische trekken vertoonde, maar in wezen antifascistisch was vanwege zijn loyaliteit aan het gezag en afwijzing van geweld, terwijl links

voor een groot deel antifascistisch leek, maar in zijn gedrag fascistische neigingen ten toon spreidde als gebruik van geweld en afwijzing van democratische principes.

welke repressieve maatregelen getroffen zouden moeten worden. Links en rechts beschuldigden elkaar van het begaan van wandaden en eisten het optreden van de regering. Rechts wees op de gruweldaden van de revolutionairen zoals het platbranden van kerkelijke gebouwen, het vermoorden van priesters en burgers, terwijl links zijn afschuw uitte over de gewelddadigheden van de militairen in de mijngebieden van Asturië. Met name was het meedogenloze optreden van de commandant van de guardia civil in dit gebied, Lisardo Doval, voor links

aanleiding strenge straffen te eisen. Het protest tegen dit optreden werd extra aangezet door een collectief schrijven dat onder meer ondertekend was door vooraanstaande schrijvers als Unamuno en Valle-Inclán. Ook was er internationale aandacht voor dit protest.

Duizenden opstandelingen werden gevangen genomen, veelal tot langdurige straffen veroordeeld en Doval werd overgeplaatst, maar wat de gemoederen het meest bezig hield was de kwestie van de door militaire tribunalen uitgesproken doodvonnissen in oktober 1934. Het kabinet pleitte voor uitvoering van de doodstraf, maar gematigden als president Alcalá Zamora realiseerden zich dat deze executies tot grote verbittering in het linkse kamp zouden leiden en bepleitten verzachting van de vonnissen. De president oefende maximale druk uit op het kabinet door te dreigen gebruik te maken van zijn recht om in te grijpen, of zelfs nieuwe verkiezingen uit te schrijven. Hoewel deze dreiging waarschijnlijk niet strookte met de grondwet en het Hooggerechtshof zich tegen verzachting van de vonnissen had uitgesproken, ging premier Lerroux overstap en verklaarde de regering zich op 5 november akkoord met omzetting van eenentwintig van de drieëntwintig doodvonnissen in gevangenisstraffen.

Niceto Alcalá Zamora
1880-1949

Catalonië

Catalonië, dat een hoge mate van autonomie bezat en zich bij monde van haar president Lluís Companys, lid van de regionale partij ERC (*Esquerra Republicana de Catalunya*), achter de revolutie had geschaard, wachtte de straf van opheffing van haar autonome status. In eerste instantie stelde een ministeriële commissie voor om de autonomie tijdelijk op te heffen in afwachting van normalisering van de landelijke situatie, maar op aandringen van de CEDA kreeg deze opheffing een veel permanent karakter en zou de autonomie hersteld kunnen worden wanneer dat in de ogen van regering en parlement opportuun zou zijn. Een zware straf voor een regio waarin eigenlijk alleen de linkse politieke elite zich één had verklaard met de revolutie. Lluís Companys werd uiteindelijk veroordeeld tot een gevangenisstraf van dertig jaar.

De repressie die volgde op het neerslaan van de opstand was hard en er werden contraproductieve maatregelen getroffen zoals die tegen Catalonië, het onnodig lang handhaven van de staat van beleg en de censuur, maar vergeleken met de duizenden executies die volgden op de omverwerping van de commune van Parijs in 1871 was het gedrag van de centrumrechtse regering niet buitensporig te noemen. Het lijkt overigens geen twijfel dat deze regering in haar streven om hervormingen terug te draaien die onder de linkse regering in de periode 1931-1933 waren geïnitieerd, er mede oorzaak van is geweest dat in oktober van 1934 de revolutie was uitgebroken.

Het kabinet-Lerroux, oktober 1934

CEDA en het terugdraaien van hervormingen

Onder de gevangengenomen opstandelingen bevond zich ook de links-republikeinse leider en ex-premier Manuel Azaña. Bij gebrek aan bewijs voor zijn deelname aan de opstand volgde echter vrijlating. Azaña was ervan overtuigd dat de centrumrechtse regering van Lerroux had gefaald in het voorkómen van de revolutionaire opstand, een mening die gedeeld werd door de CEDA die het vertrek eiste van de minister van Oorlog.

Behalve Azaña werden gedurende 1935 meer vooraanstaande linkse leiders berecht voor hun rol in de opstand, onder wie twee belangrijke Asturianen, tegen wie de doodstraf werd geëist. In dit geval adviseerde het Hooggerechtshof in het geheel af te zien van executies en werd daarin gevolgd door premier Lerroux. Het kabinet volgde de premier, maar de drie ministers van de CEDA verzetten zich hiertegen, wat de situatie in het kabinet onwerkbaar maakte. De president besloot tot een regeringswijziging op 6 mei, die een stevige concessie inhield aan de CEDA. Deze kreeg vijf ministersposten waaronder het ministerie van Oorlog, dat bezet werd door de CEDA-leider Gil-Robles. Daarmee was deze partij gezien de verhoudingen in het parlement overigens nog steeds onderbedeeld, maar president Alcalá Zamora wilde ten koste van alles voorkomen dat de rechtse CEDA een sleutelpositie zou gaan innemen in de regering.

Behalve dat de regering Lerroux zich intensief bezig hield met de problemen die rechtstreeks voortvloeiden uit de opstand van 1934, heeft zij in de loop van 1935 pogingen gedaan om de door links ingezette hervormingen verder terug te draaien. Arbeiders waren daarvan de dupe, want talloze tussen 1931 en 1933 ingestelde organen op het gebied van arbeidsvoorwaardenoverleg werden afgeschaft, de achtenveertigurige werkweek werd heringevoerd in de industrie, arbeiders die deel hadden genomen aan stakingen werden ontslagen en lonen gingen omlaag. Plannen om de stijgende werkloosheid te bestrijden door het doen van grote investeringen in openbare werken bleven steken in goede bedoelingen.

Aanvankelijk ging het met de agrarische hervormingen de goede kant op, althans werden de door links ingezette hervormingen niet teruggedraaid en werd een aanzienlijke hoeveelheid ongebruikt land aan arbeiders verpacht. Echter, na de kabinetswijziging van mei 1935 werd het roer omgegooid en een nieuwe wet voorgedragen waarin bepaald was dat onteigening van land alleen dan kon plaatsvinden wanneer sprake zou zijn van volledige schadevergoeding aan de landeigenaren. Dit maakte onteigeningen financieel praktisch onmogelijk. Om de gematigden in de regering en parlement tegemoet te komen werd een bepaling opgenomen in de wet die de regering de mogelijkheid bood om sociale redenen elk stuk land in handen te krijgen, natuurlijk zonder dat de toenmalige minister van landbouw de intentie had om van dat recht gebruik te maken. Maar toen in 1936 links aan de macht kwam, werkte deze bepaling als een boemerang voor rechts en werden grote stukken land onteigend. Al deze veranderingen op het gebied van arbeidsverhoudingen hielden een aanzienlijke verslechtering in voor de positie van arbeiders, met name in de landbouwgebieden van centraal- en zuid-Spanje en het herstel van de rechten van de landeigenaren deden de haat tegenover het gezag onder de arbeidersbevolking hoog oplopen, wat een belangrijke rol heeft gespeeld in het ontstaan van de Burgeroorlog.

Het leger

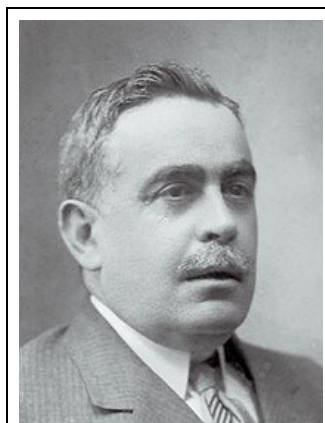
In de periode 1931-1933 had de toenmalige minister van oorlog, Manuel Azaña, geprobeerd het leger te reorganiseren, waarbij de reductie van het onevenredig grote officierskorps tot de belangrijkste doelstellingen behoorde. Officieren werden aangeboden met behoud van salaris te vertrekken en velen maakten daar ook gebruik van. Generaals als Emilio Mola en Francisco Franco, militairen die een grote rol zouden spelen in de opstand van 1936, bleven echter op hun post. Toen Gil-Robles in mei 1935 minister van oorlog werd, vreesde links voor een militaire coup, maar die vrees was ongegrond. Gil-Robles eiste van het leger absolute loyaliteit aan de staat. Wel vergrootte de minister het conservatieve karakter van het leger door de benoeming van een groot aantal rechtse officieren en stelde hij Franco aan als chef van de generale staf. Ofschoon de financiële middelen van de staat nog steeds zeer beperkt waren, werden onderofficieren bevorderd, wat de pogingen van Azaña om het corps te verkleinen grotendeels teniet deden. Van de groot-scheepse plannen voor een herbewapening van het leger, kwam feitelijk niets terecht.

José María Gil Robles
1898-1980

Grondwetswijziging en de rol van Alcalá Zamora

Heet hangijzer vormde het voorstel tot wijziging van de grondwet, dat Lerroux in juli 1935 presenteerde aan het parlement. Dit voorstel hield afzwakking in van de regionale autonomie teneinde de openbare orde en eenheid van het land te bewaken, de mogelijkheid om over religieuze zaken concordaten af te sluiten tussen staat en Kerk, afschaffing van het artikel dat onteigening van land zonder compensatie mogelijk maakte en de instelling van een Senaat. Daarnaast voorzag het in vergroting van de mogelijkheden van de president om het parlement te ontbinden in combinatie met een beperking van zijn bevoegdheden om zich te bemoeien met de dagelijkse politiek. Deze voorstellen konden rekenen op voldoende steun van de coalitie, maar stuitten op hevig verzet van links. Daarop werd een brede commissie ingesteld ter bestudering en amendering van de voorstellen die aan het eind van het jaar in behandeling zouden worden genomen. Het zou er niet van komen omdat in september het kabinet zijn ontslag indiende. Dat was het gevolg van het vaststellen van de begroting ingediend door de minister van financiën Joaquín Chapaprieta, een onafhankelijk politicus. Deze begroting voorzag in het terugdringen van het begrotingstekort door onder andere te bezuinigen op het overheidsapparaat. Daardoor zouden middelen vrijkomen voor het doen van noodzakelijke investeringen. Zijn voorstellen werden aangenomen op 19 september, wat voor twee ministers die hun departement zagen verdwijnen aanleiding was om hun ontslag in te dienen.

Joaquín Chapaprieta
1871-1951

Hoewel er geen sprake was van crisis bood het gehele kabinet zijn ontslag aan om ruimte te maken voor een beperkte wijziging, maar president Alcalá Zamora zag daardoor kans om de kabinetssamenstelling zodanig te wijzigen dat de invloed van de rechtse CEDA zou verminderen en de regering meer koers zou zetten in de door hem gewenste richting van het politieke centrum. Naar moderne maatstaven een ongehoorde bemoeienis van het staatshoofd met het landsbestuur. De president gaf opdracht om de mogelijkheden van een brede coalitie te onderzoeken, waarin ook links vertegenwoordigd zou zijn, maar dat bleek een illusie.

Uiteindelijk kreeg Chapaprieta de opdracht een regering te formeren. Een opdracht waarin hij slaagde, maar wat leidde tot een kabinet dat qua politieke samenstelling in feite dezelfde was als de vorige coalitie. Wel waren bezuinigingen ingebouwd door ministeries samen te voegen. Het aantal ministers werd gereduceerd van dertien naar negen. Lerroux werd minister van Buitenlandse Zaken. Het aantreden van deze nieuwe regering was voor de monarchistische leider Calvo Sotelo aanleiding om de president de mantel uit te vegen, erop wijzend dat sinds het ontstaan van de republiek er veertien kabinetten waren aangetreden en zeventig ministers. Hij verweet Alcalá Zamora zich direct te hebben bemoeid met de keuze van bewindslieden, wat hem volgens de grondwet niet zou zijn toegestaan.

Azaña tijdens een meeting in 1935

Voornaamste doel van de regering Chapaprieta was het op orde brengen van de overheidsfinanciën teneinde plannen voor verbeteringen in de infrastructuur (waaronder de constructie van stuwwerken) te kunnen realiseren. Op dat moment was dat zeker niet onrealistisch, vooral omdat de economie aantrok, de industriële productie toenam en de oogsten overvloedig waren, zo overvloedig dat de prijzen begonnen te dalen. Met name het ontstaan van grote graanoverschotten stelde de regering voor grote problemen. Gebrek aan daadkracht om deze op te lossen zou in december bijdragen aan de val van het kabinet. Positief was de beslissing van de regering om het politieke leven te

normaliseren, wat partijen de gelegenheid bood om zich weer openlijk te manifesteren. De linkse leider Azaña maakte daar dankbaar gebruik van. Hij organiseerde massa-meetings en, begenadigd redenaar als hij was, wist hij in die periode weer helemaal terug te komen op het politieke toneel.

Het Straperlo schandaal

Helaas werd de positie van het kabinet ernstig ondermijnd door corruptieschandalen waarbij de partij van Lerroux, de PRR (Radicaal Republikeinse Partij) betrokken was. De grootste impact had het Straperlo-schandaal. Straperlo was een aan roulette verwant spel dat in 1935 in Spanje door de Nederlandse handelaar Daniel Strauss werd geïntroduceerd. Strauss maakte afspraken met Lerroux en enkele van zijn partijgenoten om het spel te exploiteren, waarbij een deel van

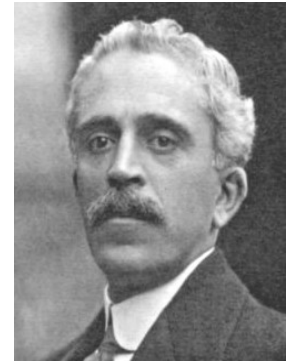
Spanje gezien als frauduleus: manipulatie van de speeltafel zou vooral ten goede komen aan de casino's. Het woord 'estraperlo' heeft zijn plaats gevonden in de Spaanse taal als equivalent van zwarte handel.

Straperlo kon in 1933 in het Kurhaus te Scheveningen worden gespeeld. De naam schijnt te zijn afgeleid van die van Strauss zijn handelspartner Perlowitz en de vrouw van Strauss, Lowann. Hoewel in Nederland het spel officieel erkend was als behendigheids spel, de roulettetafel kon door middel van knoppen worden gemanipuleerd, werd het in

de winst naar de staat zou gaan en een deel in de zakken van de betrokken politici zou verdwijnen. Straperlo werd direct verboden in Spanje. Alle betrokken politici werden veroordeeld en Lerroux verdween van het toneel. Dit schandaal en andere vormen van corruptie tastten de geloofwaardigheid van de PRR, die toch al gekweld werd door interne tegenstellingen, ernstig aan bedreigden de stabiliteit van de coalitie. Op dat moment bleek ook duidelijk dat de regering niet bij machte was om de prijsproblematiek die de overvloedige graanoogst met zich meebracht, op te lossen.

Van crisis naar verkiezingen

Toen op 9 december de CEDA zich tegenstander verklaarde van een bescheiden verhoging van de successierechten lokte zij daarmee een crisis uit. Chapaprieta diende zijn ontslag in en het leek erop dat de weg vrij was voor CEDA-leider Gil-Robles om een kabinet te gaan leiden, maar het was weer de president die hem de voet dwars zette en hem te verstaan gaf dat hij geen kabinet wenste waarin de CEDA de hoofdrol zou vervullen. Zoals te voorzien, was dit het moment dat Gil-Robles begon na te denken over een staatsgreep. Niet in de vorm van een directe greep naar de macht door het leger, maar een door de militairen afgedwongen rechtse regering op parlementaire basis en geleid door de CEDA. Maar Franco, die gepolst werd, liet zich niet voor het karretje spannen van Gil-Robles. Het leger was sowieso verdeeld en Franco meende dat Spanje zich in de zoveelste politieke crisis bevond waar het leger zich volgens de grondwet niet mee had te bemoeien.

Manuel Portela
1868 - 1952

Tenslotte benoemde Alcalá Zamora op 14 december de monarchist Manuel Portela als premier die leiding ging geven aan een minderheidskabinet waarin alleen centumpartijen waren opgenomen met als kennelijke bedoeling aan te koersen op nieuwe verkiezingen. Dit leverde heftige protestreacties op van de CEDA. Tal van lokale bestuurders traden af en er werd een stevige publiciteitscampagne gestart. Links kon tevreden zijn, want het houden van nieuwe verkiezingen was precies wat zij wilde. Zij nam de gelegenheid te baat om de periode dat centrumrechts aan de macht was geweest af te schilderen als het *bienio negro* (de twee zwarte jaren). Daar zat een kern van waarheid in: de hervormingen van links uit de periode 1931-1933 werden immers voor een deel teruggedraaid, maar links vergat dat zij met hun vérgaande hervormingen tal van Spanjaarden en met name de Kerk ernstig hadden gefrustreerd en daarmee wederzijdse haat had aangewakkerd. Wat de centrumrechtse regeringen wel kon worden verweten was dat zij vanaf het moment dat de opstand in 1934 werd onderdrukt, nauwelijks of geen pogingen in het werk hadden gesteld om tot enige verzoening te komen met links. In die situatie konden nieuwe verkiezingen alleen maar een keuze inhouden tussen beide uitersten met als mogelijk gevolg dat het politieke centrum zou worden weggevaagd. Dat laatste was precies wat president Alcalá Zamora wilde voorkomen. Hij meende dat verkiezingen de middenpartijen zouden kunnen versterken. Maar daarmee maakte hij een fatale inschattingfout, want na de verkiezingen begin 1936 zouden links en rechts als onverzoenlijke kemphanen tegenover elkaar komen te staan en bestond er geen politiek midden meer van enige betekenis. Vanaf dat moment was De Burgeroorlog nauwelijks meer te vermijden.

Willem Peeters, 24 januari 2011